

TARIMDA NEOLİBERAL MÜLKSÜZLEŞTİRME: TOHUM PATENTLERİ

Özgür ÖZTÜRK¹

Elife KART²

ÖZ

Kapitalizm, küreselleşme sürecinin de getirdiği süratle, tarım ve kırsal yaşam ilişkilerinde, dünya ölçeğinde köklü değişimler yaratmaktadır. Küresel tarım ve kimya şirketlerinin, yerel çiftçilere, bir sonraki sezonda ekmek üzere, tohum sakladıklarına dair açtıkları patent davaları dikkat çekmektedir. Bu çalışmada, küresel/neoliberal birikimin “mülksüzleştirme” süreçlerini dayatan niteliğinin, diğer bir ifadeyle “mülksüzleştirme yoluyla birikim”in, kapitalizme içkin olmayan süreçlerini ve nesnelere nasıl birer birikim aracı haline dönüştürdüğünün tartışması yapılmaktadır. Bu bakış açısından hareketle bildiride, tohum saklamanın, cezai bir suç haline nasıl getirildiği, çiftçilerin kendi tohumlarının mülkiyetini nasıl kaybettikleri ve uluslararası firmaların, çiftçileri mülksüzleştirerek yeni bir birikim alanını nasıl oluşturdukları sorgulanmaktadır. Tohumun mülksüzleştirme sürecinin iki temel bileşeni ele alınmaktadır: Birincisi, tohumun patentlenebilir hale getirilmesini sağlayan biyoteknolojik gelişmelerdir. Biyoteknoloji ile DNA ve gen aktarımları mümkün hale gelmiş ve ortaya yeni nesil melez bitkiler çıkartılmıştır. Küresel tarım, ilaç ve kimya şirketleri, yeni nesil bitkilerin üretilmiş birer meta olduğunu iddia ederek patentlenebilir nesnelere olduğunu iddia etmektedir. Bu noktada mülksüzleştirme sürecinin ikinci ve tamamlayıcı unsuru olan hukuki/siyasi boyutunu içeren fikri mülkiyet hakları, mülksüzleştirme sürecinin bir aracı olarak ortaya çıkmaktadır. Çalışma, çiftçiler ve şirketler arasındaki patent davalarındaki tarafların beyanları ve davaların sonuçlarından elde edilen sınırlı literatür taramasının verilerine dayanmaktadır. Veriler, tarımın unsurlarının giderek piyasa kurallarına tabi olmasıyla birlikte, rekabet ve bireycilik unsurlarının da kırsal yaşamın içerisine yerleştiğini göstermektedir.

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

² Yard. Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

Son olarak, çiftçilerin daha fazla piyasaya içerilme süreçleri ve kırsal yaşamın dönüşen yapısı tartışılmaktadır. Özellikle Hindistan'daki devasa rakamlardaki çiftçi intiharları dikkate alınarak, kırsalın piyasalaşma süreçlerinin, Türkiye'de de benzer sonuçlar doğurma potansiyeline dikkat çekilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mülksüzleştirme, Biyoteknoloji, Fikri Mülkiyet Hakları, Tohum, Patent

NEO-LIBERAL DISPOSSESSION IN AGRICULTURE: SEED PATENTS

ABSTRACT

Capitalism, at the same time as the globalization process, creates fundamental changes in the world wide, for agriculture and rural life relations. Patent lawsuits that global agricultural and chemical companies open about hiding seeds in local farmers, to plant next season, are noteworthy. In this study, the nature of the imposition of the processes of "dispossession" of global / neoliberal accumulation, in other words, the discussion of how "accumulation through dispossession" transforms non-capitalistic processes and objects of capitalism into a means of accumulation were discussed. How hiding seed has become criminal penalty, how farmers lose ownership of their own seeds, and how international firms have created a new accumulation area by expropriating farmers were questioned. Two principal components of the seed expropriation process are addressed: The first one of them are the biotechnological developments that make the seed patentable. Biotechnology has made possible the transfer of DNA and genes, and a new generation of hybrid plants has emerged. Claiming that a new generation plants are produce commodity, global agricultural and pharmaceutical companies claim that they are patentable object. At this point, the intellectual property rights, including the legal / political dimension of the second and complementary component of expropriation, emerge as a tool of dispossession. The study is based on the statements of the sides in the patent cases between the farmers and the companies and the limited literature survey obtained from the results of these cases. The data show that, as the elements of agriculture are being increasingly subject to market rules, the elements of competition and individualism are also being embedded in rural life. Finally, the process of inclusion of more farmers into the market and the transforming structure of rural life are being discussed. Taking into consideration the farmer suicides in India, especially in huge numbers,

it is pointed out that the process of marketization of the countryside has the potential to produce similar results in Turkey as well.

Keywords: Dispossession, Biotechnology, Intellectual Property Rights, Seed, Patent

GİRİŞ

“1995 yılından itibaren, 300.000’nin üzerinde Hindistanlı çiftçi intihar etti” (Guardian, 2016). Durkheim’den itibaren süregelen intihar ve toplumsal koşullar arasındaki bağ düşünüldüğünde –Durkheim intihar ile anomi (ekonomik bunalımlar, iş ile uyumsuzluk, politik krizler vs.) ilişki olduğunu iddia etmiştir (Aron, 2010: 237)- böylesi devasa sayılara ulaşmış intiharların bireysel bunalım hali olarak ele alınmayacağı görülmektedir. Küreselleşme süreciyle birlikte, uluslararası tarım firmaları Hindistan piyasalarına giriş yapmış, çiftçiler hızla borçlanmış (Shiva ve Jalees, 2006: 1) ve ettikleri ürünlerden elde ettikleri tohumları sakladıklarına dair davalar açılmış, para ve hapis cezalarına çarptırılmışlardır (Ma, 2012: 695).

Tarımın piyasalaşmasına işaret eden bu olgular (uluslararası firmaların pazara girişi, çiftçilerin borçlandırılmaları vs.), mülksüzleştirme bağlamında ele alınacak ve aşağıda belirtilen sorular çerçevesinde tartışılacaktır:

- 1)Yerel çapta üretim yapan çiftçiler tohumlarından nasıl mülksüzleştirilmektedir?
- 2)Binlerce yıldır çiftçilerin kullandığı, hasadın bir kısmının diğer sezon ekmeğe üzere saklama yöntemi nasıl ve neden cezai bir dava konusu olabilir?
- 3)Tohumun bir birikim nesnesi haline gelmesini mümkün kılan teknolojik gelişmeler ve siyasi/hukuki yapılar nelerdir?
- 4)Tüm bu olguların, sermaye birikimi ile ilişkisi bir “el koyma” süreci olarak ele alındığında, kırsal yaşamda yarattığı ya da yaratması muhtemel değişimler nelerdir?

Makalenin birinci bölümünde, çalışmanın teorik perspektifi olarak, "mülksüzleştirme yoluyla birikim" ele alınacaktır. David Harvey tarafından ortaya konulan bu kavramın temelleri Karl Marx’ın “el koyma yoluyla birikim” yaklaşımı ve Rosa Luxemburg’un Marx’ın birikim şemalarına yaptığı eleştirilerin bir sentezine

dayanmaktadır. Bölüm içerisinde bu temeller ortaya konulup, mülksüzleştirmenin tarihsel olarak geçirdiği değişimlerden bahsedilecektir.

İkinci bölümde ise, fikri mülkiyet hakları (FMH) mülksüzleştirme yoluyla birikimin günümüzdeki araçlarından biri olarak tanımlanacaktır. Toplumsal değerlerin sermaye birikimine içkin hale getirilmesi, belli yöntemlere ve zor kullanımına dayanmaktadır. Küreselleşme süreci içerisinde, uluslararası örgütler, ülkeler arası anlaşmalar ve uluslararası hukuk, sermayenin küresel çapta faaliyet gösterebilmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla küreselleşen bir Dünya’da, sermaye birikim yöntemlerini anlamak için bu yapıların çözümlenmesi önem arz etmektedir. Bu amaçla, küresel tohum politikaları ve insanlığın ortak mirası sayılabilecek tarım faaliyetlerinin, sermayenin bir birikim alanına dönüştürülmesini mümkün kılan süreçlerin hukuki mekanizmasını oluşturan FMH ele alınmalıdır. Bir önceki bölümle bütünlük arz edecek bir şekilde, FMH tanımlanması ile çalışmanın temel tartışması olan çiftçilerin tohumları üzerindeki tasarruf haklarından mülksüzleştirilmesi süreçlerine dair teorik ve fiili temeller ortaya koyulacaktır.

Kapitalizm, kendi krizlerini aşabilmek için yeniden yapılanmalara ve daha önce kapitalist birikimin dışında kalan alanlara doğru yayılmaya ihtiyaç duyar. Sermayenin yeni alanlara yayılması ise; kapitalizm dışında kalan bölgelerin kapitalist ilişkiler içine alınması ve kapitalist ilişkilerin içinde olmayan değerlerin yeni birikim nesnelere haline getirilmesi şeklinde iki farklı boyutu vurgular. Üçüncü bölümde, yeni birikim nesnelere üretilmesi anlamında kapitalist yayılma ele alınacaktır. Bu süreç, teknolojik gelişmeler ile iç içe geçmiş durumdadır. Teknolojik gelişmeler daha önce birikime konu olmayan değerleri, nesnelere, araçları vs. bir birikim nesnesine dönüştürülmesini olanaklı kılar. Aynı zamanda teknoloji ve yeni alanların yaratılması arasındaki genel ilişki ele alınacak, daha sonra ise bu ilişkinin özel bir örneği olarak biyoteknolojik gelişmeler ve genetik materyalin birikim alanı haline gelme süreci incelenecektir. Biyoteknolojik faaliyetler neticesinde birer meta haline gelen genetik materyallerin, hem yaşamın

devamlılığı açısından taşıdığı özel nitelikler hem de klasik enerji kaynakları olan fosil yakıtlar, tüketime sunulan cansız metallerden ayırt etmek adına kavramsallaştırılacaktır.

Dördüncü bölüm ise, bir organik meta olarak GDO’lu (Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar) tohum, çiftçilerin tohumlarının, fikri mülkiyet hakları üzerinden mülksüzleştirilme süreçlerinin analizinden oluşacaktır. Günümüzde çiftçiler, bir sonraki sezon tekrar ekmek için, mahsulden tohum saklayarak üretimlerini gerçekleştirmesi gibi insanlık tarihinin ortak mirası olan yöntem ve bilgiler sınırlandırılmakta/yasaklanmakta ve tohum saklayanlar mahkemelerce büyük tazminat cezalarına çaptırılmaktadır. Bütün insanlığın ve hatta canlılığın ortak değeri olarak adlandırılacak genetik materyalin bilgisi üzerindeki fikri mülkiyet sınırlamaları, beraberinde yeni bir birikim alanının ortaya çıkışına işaret etmektedir. Bu alanı incelemek adına, öncelikle, yerel çapta üretim yapan çiftçiler ile Monsanto³ gibi uluslararası tohum firmaları arasında geçen tohum üzerine mücadeleleri ele alınacaktır. Aynı zamanda çiftçilerin üretim araçlarına ve üretim bilgisine el koyma süreçleri, bu süreçlerin sermaye birikim alanı haline getirilmesinin yarattığı etkiler bu çalışmada tartışılacaktır. Daha sonra ise, tohum üzerine yapılan çalışmaların kamusal niteliğinin nasıl özelleştiğini neoliberalizm, küreselleşme ve mülksüzleştirme ağları üzerinden açıklanacaktır.

El Koyma ve Mülksüzleştirme Yoluyla Birikim

Marx, kapitalizme zemin hazırlayan ilk birikimi bir el koyma süreci olarak ele alır. “Kır üreticisinin, köylünün topraktan yoksun bırakılması, bütün süreçlerin temelini oluşturur” (Marx, 2013: 689). İlkel birikim bir yağma biçimi olarak, kapitalizm dışında olan değerlerin kapitalizme içkin hale getirme sürecidir.

Marx ilkel birikimin kaynağı ve sonuçlarını şöyle ifade eder:

³ABD merkezli küresel bir şirkettir. Şirket 1901 yılında kurulmuş olup, bitki tohumları ve tarım kimyasalları üretimi yapmaktadır. Ayrıca, şirket, biyoteknoloji alanında çalışmalar da yürütmektedir.

“Eski düzenin yok olması, bireylere ait ve dağınık üretim araçlarının toplumsal olarak yoğunlaşmış üretim araçları haline gelmesi ve dolayısıyla çok sayıda cüce mülkiyetin az sayıda dev mülkiyet halinde bir araya gelmesi, büyük halk kitlesinin topraklarından, geçim araçlarından ve emek aletlerinden yoksun kalarak mülksüzleşmesi, halk kitlesinin maruz kaldığı bu korkunç ve zorlu mülksüzleşme, sermayenin tarih öncesini oluşturur” (2013: 728).

Tüm bu sürecin sonunda, üretim araçlarından yoksun kalmış köylüler, kapitalist piyasanın ihtiyaç duyduğu emek arzını ortaya çıkarttı. El koyulan toprak ve küçük üretiminin sermayesi ise kapitalist sermayenin ilk biçimini aldı ve kapitalist üretimin dışında yer alan unsurlar kapitalist ilişkilerin içine girmesi için zorlandı. Söz konusu el koyma süreçlerinin mümkün kılmanın yolu ise süreçlerin zorlayıcı unsurlarla desteklenmesiydi. Kitlelerin üretim araçlarından mülksüzleştirilmesi, rıza ve şiddet kullanımını gerektirir ve sermaye de bunu gerçekleştirmek için “devlet zoruna ihtiyaç duyar ve bunu kullanır. Bu, "ilk birikim" in temel bir unsurudur” (Marx, 2013: 707). Devletin hukuk ve şiddet araçlarını devreye sokulması, mülksüzleştirme süreçlerinin temel yöntemi olarak görülür. Marx’a göre “zor, başlı başına bir iktisadi güçtür” (2013: 719).

Marx ilkel birikim sürecini, kapitalist üretim sistemine geçişin ilk adımı ve kapitalizmin tarih öncesi olarak tanımlar. İkel birikim yoluyla kapitalist üretimin kaynakları ortaya çıktıktan sonra kapitalizm kendi içsel süreçleri yoluyla (artı değere el koyarak) birikime devam eder. İkel birikim, kapitalizmin başlangıç sürecinde görülür ve işlevini tamamladıktan sonra bir daha ortaya çıkmaz. Bu anlamda, ilkel birikim belli bir tarihte görülen, geçici bir birikim süreci olarak görülür.

Bu bağlamda, Rosa Luxemburg ise Marx’ın sadece emek ve sermaye üzerinden resmettiği üretim ve tüketim şemasının eksik olduğunu iddia eder (1984: 25-30). Luxemburg’a göre artı değer realizasyonu bu şema içinde yeniden üretilemez ve bu nedenle “artı değer realizasyonu birincil koşul olarak kapitalist toplum dışında alıcı kesimlerin varlığını gerektirir” (Luxemburg, 1984: 29). Bu nedenle, Marx’ın analiz

ettiği aşırı birikim krizleri, ulusal düzeyde aşılabilecek bir sorun değildir. Krizlerin nasıl aşıldığı ve kapitalizmin kendisini yeniden nasıl üretebildiğini anlamak için “birikim” uluslararası boyutuyla ele alınmalıdır. “Arz ve talep arasındaki boşluğu giderebilmenin çeşitli yollarına değindikten sonra Luxemburg, kapitalist olmayan toplumsal oluşumlarla yapılacak ticaretin, sistemi istikrara kavuşturmanın yegâne sistematik yolu olduğu sonucuna varır” (Harvey, 2004a: 115). Kapitalizmin, kendini yeniden üretmesi ancak yeni alanların, küresel düzeyde, kapitalizme içkin hale getirilmesi ile mümkündür. Bu nedenle kapitalizm var olduğu andan itibaren küresel bir üretim sistemi olarak sonu gelmeyen bir “el koyma” faaliyeti olarak görülür.

David Harvey, Marx’ın ilkel birikim yaklaşımı ile Luxemburg’un yeniden üretimin koşulları şemasını birleştirir ve Marx’ın kuramında iddia ettiğinin aksine, “ilkel birikim” sadece kapitalizmin tarih öncesi ile sınırlı değildir, süreklilik arz eder. Harvey, kavramın eski kullanımından farkını vurgulamak için, bu sürece “mülksüzleştirme yoluyla birikim” (2004b: 36) adını verir. Buna göre, kapitalizm kendi varlığını sürdürürebilmek için “mülksüzleştirme” süreçlerini sürekli olarak devam ettirmeli ve bu yolla krizlerini aşmalıdır. Harvey, sermayenin, krizlerin aşması noktasında “genişletilmiş yeniden üretim yoluyla birikime gidilemeyişi, mülksüzleştirme yoluyla birikim yönündeki çabalardaki artışı” (Harvey, 2004b: 24) beraberinde getirdiğini vurgular. Diğer bir ifadeyle, kapitalist ilişkilerin derinleşmesi neticesinde çelişkilerin çözümü daha çetrefilli olacağı ve daha fazla kapitalizm dışı alanlara yayılma ihtiyacı artacağı belirtilebilir. Bu bağlamıyla “mülksüzleştirme yoluyla birikim”, kapitalist birikim süreçlerinin dışındaki süreçlerin ve değerlerin birer birikim nesnesi haline getirildiği, sonu gelmeyen bir birikim faaliyeti olarak ifade edilebilir.

Bu sonu gelmeyen birikim faaliyeti, neoliberal dönemde daha da belirgin hale gelmektedir. Zira “mülksüzleştirme yoluyla birikim” neoliberal uygulamaların temelini oluşturmaktadır. Neoliberal dönemde, piyasanın dışında kalan alanlar hızla piyasa içerisine çekilmiştir, bunlara yeni alanlar ve

yöntemler geliştirilmiştir ve 1970lerde kapitalizmin içine girdiği küresel krizi aşmanın yöntemi olarak öncelikli birikim alanı olmuştur. Bu süreçte “hükümet harcamalarında kesintiye gidilmesi, giderek daha fazla şeyin bireye ve piyasaya terk edilmesi egemen fikir haline gelmiştir” (MacGregor, 2014: 237). Devletin sosyal niteliğinin hızla geriye çekilmesi, çalışma koşullarının sermaye lehine yeniden düzenlenmesi ve kamusal değerlerin özelleştirilmesi krizden çıkışın anahtarını ve birikimin yeni yolunu oluşturmuştur. “Neoliberal yaklaşıma göre devlet, piyasaların gelişimi ve sağlıklı bir şekilde işleyişi için bir engel olarak görülmektedir” (Akçay ve Türkay, 2006: 54). Devlet müdahalesinin verimsizliği söylemlerine paralel olarak, kamusal/ortak olan değerlerden devletin elini sermaye lehine çekmeye başlaması ile sermaye için daha önce var olmayan birikim alanları oluşmaya başlamıştır.

Çalışma koşulları esneklik ve güvencesizlik ilkesi temelinde giderek biçimlendirildikçe ve sosyal düzenlemeler özelleştirildikçe, çalışanlar açısından hak kayıplarının meydana gelmesi (sendikal haklar, sosyal haklar vd.), iş ve mekânın belirsiz hale gelmesi, iş ve sağlık güvencelerinin aşındırılması (Standing, 2015), hatta borçlandırılma yoluyla çalışanların emeği üzerindeki tasarruf hakkına el koyma (Lazzarato, 2014) üzerinden mülksüzleştirmeler, neoliberal birikimin temeli haline gelmiştir. Harvey, bütün bu mülksüzleşme süreçlerini şu şekilde özetlemektedir:

“(1) toprağın metalaşması ve özelleştirilmesi sonucunda köylü nüfusun zorla topraklarından sürülmesi (yakın zamanda Meksika ve Hindistan’da olduğu gibi) (2) mülkiyet haklarının çeşitli biçimlerinin (kamusal, kolektif, devlete ait vb.) yalnızca özel mülkiyet haklarına dönüştürülmesi (3) Doğal kaynaklar ve ortak alanlarla ilgili hakların baskılanması (4) işgücünün metalaştırılması ve üretim ve tüketimin alternatif (yerli) biçimlerinin baskılanması (5) servetin tahsisatının (doğal kaynaklar da dâhil) sömürgeci, yeni sömürgeci ve emperyal süreçleri (6) özellikle toprağın takası ve vergilendirilmesinin parasallaştırılması (7) köle ticareti (özellikle seks endüstrisi içinde devam

etmektedir) (8) aşırı faiz, ulusal borç ve hepsinden daha yıkıcısı, ilkel birikimin radikal bir aracı olarak kredi sisteminin kullanılması (2012b: 80).

Bu bakımdan mülksüzleştirme, çok değişkenli ve dinamik bir süreçtir. Bu dinamizmin ve “el koyarak birikimin son zamanlarda eriştiği doruk nokta olan başıboş fonlar ve diğer mali sermaye araçlarıyla girişilen spekülâtif saldırılar”dır (Harvey, 2004a: 122). 2008 krizinde görüldüğü üzere, türev piyasaları yoluyla emekli maaşlarından tutun evlerin ipotek değerlerine kadar her şey birikim yaratmanın aracı haline getirilmektedir. “Wall Street ve finans kurumların (kredi kartı şirketlerinin) yırtıcı taktikleri başka yollardan ilk birikimin göstergeleridir” (Harvey, 2012a: 325). Görülen o ki kapitalizm kendi krizini aşmak amacıyla gün geçtikçe daha fazla kapitalizm dışı alanlara ihtiyaç duymaktadır. Sermaye genişledikçe, daha fazla alanı kendisi için sermaye birikimine içkin hale getirmekte ve ortak olan değerleri özelleştirmektedir. Kendi krizlerini aşmak, yeni alanlar bulmak ve yeni değer yaratma araçları üretebilmek, gün geçtikçe daha tehlikeli alanların özelleştirilmesi anlamına gelmektedir. “Şimdiye kadar kamu hizmeti gören varlıkların şirketleşmesi ve özelleştirilmesi (örneğin üniversiteler), her türden kamu hizmetinin (su, elektrik, telefon vs) özelleştirilmesi akımının dünyayı sarması, ‘ortak mülkiyetin’ yeni bir ‘çevrelenme’ akımına maruz kaldığının göstergesidir” (Harvey, 2004a: 123). Bu, insanlığın ortak değerleri hızla özelleştirildiği, kitleler toplumsal olarak mülksüzleştirildiğinin de bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Mülksüzleştirme süreçleri ise belli mekanizmalar yoluyla işlemektedir. Özellikle, mülksüzleştirmenin temel koşulu, ortak olan değerlere erişim yollarının⁴ ortadan kaldırılmasıdır. “Erişim yollarının özelleştirilmesi, doğal zenginlikleri ve ortak malları, giriş hakkı satıcılarına rant sağlayacak kısmi metaya dönüştürmeyi sağlar” (Gorz, 2011: 29). Erişim yollarının özelleştirilmesi ve yeni erişim yollarının yaratılması ise belli araçlar üzerinden gerçekleşmektedir. 19. yüzyılda bunun baskın karakteri, ülkeler arası

⁴Kamusal olan değerlerin özelleştirme, kullanım hakları üzerinde sınırlama getirmek gibi yöntemler ile ortak olan değerlere erişimin kısıtlanmasıdır.

savaşa kadar varabilen (Çin ile yapılan Afyon Savaşı örneğinde olduğu gibi), zor kullanmaya dayalı sömürgecilik, Luxemburg (1984)'un deyimiyle “bir birikim alanı olarak militarizm”dir. Günümüzde ise, her ne kadar zora dayalı el koyma yöntemi tamamen terk edilmemişse de, küresel düzeyde erişim yollarının kontrolünün baskın yöntemi, uluslararası organizasyonlar, bunların devletler üzerindeki kontrol gücü ve uluslararası anlaşmalardır. “ABD'nin (ve daha az ölçüde Avrupa'nın) gücünü arkasına alan IMF ve WTO gibi örgütlerin kurumsal baskılarıyla tüm dünya piyasalarını dışa açılmaya zorlamak, korumacı duvarlarını yıkmak istemeyen ülkelere de kendi devasa pazarını kapamak el koyarak birikimin başlıca aracına dönmüştür” (Harvey, 2004a: 150). Başka bir ifadeyle küresel düzeyde mülksüzleştirme araçları bu kurumlar eliyle oluşturulmakta ve denetlenmektedir.

El Koymanın Aracı Olarak Fikri Mülkiyet Hakları (FMH)

Kamusal olana ve geniş kitlelerin sahip olduğu değerlere, sermaye tarafından “el koyma” süreci olarak “mülksüzleştirme”, zora dayalı yöntemlerin uygulamasını gündeme getirmektedir. Bu zorlama yöntemleri, “bir baskı aracı olarak hukuk” (Althusser, 2000: 33), uluslararası hukuk ve küresel örgütler aracılığıyla işler hale getirilmektedir. Bu araçların tümünü içermesi bağlamında WTO, küresel örgütler içerisinde daha etkin ve belirleyici bir konumdadır.

“1990'ların sonunda, ABD'nin girişiyle WTO faaliyetlerini hizmet ticaretinin serbestleştirilmesine, fikri mülkiyet haklarının ticaretle ilgili yönleri üzerinde bir uzlaşma sağlamaya yoğunlaştırdı. Bu, her iki alanda da, küreselleşmenin yeni aşamasıyla enformasyonel ekonomi arasında stratejik bir bağlantının varlığına işaret ediyordu” (Castells, 2008: 144). Bu aynı zamanda bilginin, içinde bulunulan yüzyılın temel sermaye birikim nesnesi haline geldiğinin bir işaretidir. “Endüstrileşmiş ülkelerdeki Ar-Ge (araştırma ve geliştirme) harcamaları 1970'den beri sürekli bir artış göstermektedir” (Correa, 2005: 16). Bütün bu çabalar ve bilginin değer yaratma sürecindeki yerinin artması beraberinde, sermayenin bunların korunmasına yönelik hukuki taleplerin de yükselmesine neden olmuş ve ortaya çıkartılan yeniliklere ait bilginin FMH ile korunması ise

uluslararası bir rekabet alanı haline gelmiştir. Bunun sonucunda, “WTO’nun (Dünya Ticaret Örgütü) Ticarete Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması, 1986-94 yılı Uruguay Round’unda müzakere edilmiş ve karşılıklı ticari ilişkilerde, ilk defa, fikri mülkiyet hakları kuralları dâhil edilmiştir”(Understanding The WTO: The Agreements). Meta ve hizmetlerin keşfine dair bilginin de metanın kendisinin bir parçası olduğuna dair yaklaşım, bu fikri mülkiyet haklarının temelini oluşturur. “TRIPS⁵ kapsamına giren FMH; telif hakları, ticari markalar, coğrafi işaretler, sınai tasarımlar, entegre devrelerin tasarımları (topografiler), açıklanmamış bilgilerin korunması ve sözleşmeye bağlı lisanslarda rekabete karşı uygulamaların denetiminden oluşmaktadır” (Ongun, 1996: 70). Anlaşma gereğince de “WTO’ya üye ülkeler, ulusal mevzuatlarını, belirlenen ilkelere ve kurallara uyumlaştırma yükümlülüğü altına girmişlerdir” (Yüksel, 2001: 565).

Sermaye için, “fikri mülkiyet hakları geçtiğimiz yaklaşık otuz yıl boyunca hayati bir birikim alanı oldu” (Harvey, 2015: 255). Özellikle bilgi teknolojileri ve hizmet sektörünün maddi olmayan soyut çıktıları düşünüldüğünde, birikim için, FMH gibi, zihinsel süreçleri koruma altına alan uygulamaların önemi görülebilmektedir. Günümüz kapitalizmi bilgi eksenslidir. “Bunun nedeni bilginin en önemli üretim faktörü ve ekonomik rekabet için anahtar unsur haline gelmesidir” (Jessop, 2009: 163). Fakat bilginin birikimin nesnesi haline gelmesi ise tek başına onun karakterinden kaynaklanmaz. Değer yaratması için ya maddi üretim süreçlerinde somutlaşması gereklidir, ya da finans kapitalin borsa aracılığıyla değerlendirilmesinde rol oynamalıdır(Penpece ve Güğerçin, 2014: 22). Özellikle “maddesiz içeriği güçlü metalar söz konusu olduğunda, değerın kaynağı bilgidedir demek yerine, bu bilginin niteliklerinin somutlaştığı metalara bilginin verdiği nitelik ayrıcalığında ve firmanın bu tekelı koruma kapasitesinde bulunduğunu söylemek

⁵TRIPS (Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights) Anlaşması, 1986-94 yıllarında gerçekleştirilen, WTO Uruguay Görüşmeleri’nde kabul edilen, ticarete ilişkin fikri mülkiyet hakkı anlaşmasıdır. Bu anlaşma ile FMH küresel ticari kuralların içerisine dâhil edilmiştir. Bu bağlamda her türlü teknolojik gelişme, Ar-Ge süreçleri, ticari markalar vb. küresel FMH kapsamında koruma altına alınmıştır. (https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/agrm7_e.htm, Erişim Tarihi: 22.02.2017)

daha doğru olur” (Gorz, 2011: 43). Bir ürünün nasıl üretileceği bilgisi üzerindeki fikri mülkiyet ya da ürünün üretim izni üzerinde tekel kurma ve hatta çoğu zaman bu ikisinin birleşimi bilginin değer yaratmasının yoludur. FMH’nın uluslararası bir hukuki statüye kavuşması bu bağlamda önem kazanmaktadır. Bilginin mülk edinilmesi ve değer yaratması arasındaki hâkim liberal söylem⁶, teknolojinin yaratılma süreçlerinde harcanan maddi ve manevi emeğin bir sonucu olduğu, dolayısıyla özel bir mülk olarak kabul edilmesidir. Bu konuda yapılan tartışmalar;

“Batı’ya has bir sistem olan fikri mülkiyet haklarının, özellikle de patentlerin TRIPS Anlaşmasıyla birlikte daha sıkı hale getirilip yaşamın hemen her alanına uygulanabilir olması sonucunda, gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki eşitsizliğin daha da arttığı ve geleneksel toplumlardaki ilişkilerle birlikte ortak mülkiyet anlayışının da değiştiği yönündedir” (Karlıdağ, 2010: 124).

TRIPS anlaşması, patent haklarının bağlamını genişletmiş, “daha sıkı hale getirip yaşamın hemen her alanına uygulanabilir olması sonucunu” (Karlıdağ, 2010: 124) doğurmuştur. Son 30 yılda patent sayısında sürekli bir artış gözlenmiş⁷, daha önce birikime konu olmamış pek çok alan patent konusu haline getirilmiş ve fikri mülkiyet hukuku kapsamına alınmıştır:

1980’den bu yana ABD Temyiz Mahkemesi tek başına (yani yeni yasamaya gerek duymadan) canlı formlar (Diamond v. Chahrabarty, 1980), bilgisayar programları (Diamond v. Diehr, 1981), işletme yöntemleri (State Street Bank & Trust Company v. Signature Financial Group, Inc., 1998) ve cinsel

⁶Klasik ekonomi yaklaşımı (liberal iktisat yaklaşımı) içerisinde, patent uygulamaları ile inovasyonlar arasında doğrudan bir bağlantı olduğu kabul edilir. Bu bakış açısına göre, yeniliği üretenler, ürettikleri yenikleri FMH kapsamında koruma altına alınmadığında, bunları duyurmakta daha az gönüllü olacaklardır. Özellikle şirketler, rakiplerine karşı ekonomik avantajlarını kaybetmemek adına, teknolojik ilerlemeleri saklama eğilim göstereceklerdir (Curci, 2010: 42-43).

⁷Ülke bazında artışları gözlemek için bkz. OECD Patents by Technology: http://stats.oecd.org/Index.aspx?DatasetCode=PATS_IPC, (Erişim Tarihi: 10.05.2016)

olarak yeniden üretilen bitkilerin (JEM AgSupply v. Pioneer, 2001) patentlenebilirliğini teyit etti”
(Brown-Keyder, 2009: 213).

Görülen o ki insanlığın ortak değerleri olarak kabul edilebilecek, tarım üzerine bilgiler, biyolojik materyaller, mikroorganizmalar, DNA’lar ve tüm bunlar üzerinde yürütülecek faaliyetler (genel anlamda bilimsel araştırmalar), küresel şirketlerin özel mülkü haline getirilebilmektedir. “1988’de Harvard’ın genetik mühendislik eseri bir fareyi resmen patentlemesi, böylece hayatın telif haklarını Tanrı ve Doğa’dan almasıyla birlikte genetik klonlama da yeni bir çağa girdi” (Castells, 2008: 71). Bu içeriğiyle yeniçağ, artık yaşamın temel bileşenlerinin birikim nesnesi haline gelişini temsil etmektedir.

Patent uygulamaları çok daha eski tarihlere dayanmakla birlikte, canlıların ve doğanın patentlenebilir olduğu düşüncesi neoliberal döneme denk düşer. Elbette bu anlayış, biyolojik unsurların birikim için uygun hale getiren teknolojik gelişmelerle iç içedir. Biyolojik materyalin bir birikim nesnesi haline dönüştürülebilir olmasını mümkün kılan gelişmeler ve sermaye birikim süreçleri bağlamında yarattığı yeni alanların incelenmesi önem kazanmaktadır. Bu nedenle teknoloji ve birikim alanları arasındaki ilişki, yeni süreçleri başlatan teknolojik gelişmeler ve yeni birikim alanlarını eskisinden ayıran temel özellikler ele bağlamında ele alınmalıdır.

Yeni Teknolojiler, Yeni Birikim Alanları

Teknoloji ve sermaye birikimi arasında girift bir ilişki vardır. Teknolojik değişimler yeni birikim alanları için fırsatlar sunar. Teknoloji ilerledikçe daha önceden ulaşılmaması mümkün olmayan alanlar ve yerler sermaye birikimi için ulaşılabilir hale gelir. Bununla beraber yeni sosyallikler, alışkanlıklar ve yaşam biçimleri yaratır. Bu bağlamda, enformasyon teknolojilerinin maddi kültürümüzü değişime uğratan bir çağı araladığı belirtilebilir.

Özellikle dijital dünyanın hızla yayılması sonucunda, üretilen teknoloji alanları arasındaki akışkanlık da artmaktadır. “Mevcut teknolojik dönüşüm süreci, enformasyonun üretildiği, biriktirildiği, bulunduğu, işlendiği, aktarıldığı ortak dijital dil sayesinde teknolojik alanlar arasında bir ortak düzlem yaratarak genişledi” (Castells, 2008: 38-39). Bu ortak düzlem diğer teknolojilerle birleşip önemli atılımlar yarattı. Biyoteknolojik gelişmelerdeki büyük sıçrama, enformasyon teknolojilerinin sağladığı imkânlar ile doğrudan bağlantılıdır. DNA ve gen zincirleri üzerinde araştırma ve işlem yapabilmek, ancak bilgisayarın gücü ve hızıyla mümkün olabilmektedir.

Biyoteknolojik gelişmeler ise, teknoloji ve yeni birikim alanları arasındaki ilişkiyi başka bir boyuta taşımıştır. Biyoteknolojik gelişmeler canlılığın temel materyali olan genler birikimin nesnesi haline gelmekte ve canlı yaşamının insan eliyle dönüştürülmesi sürecini başlatmaktadır. Özellikle “DNA’nın bulunmasından sonra canlıların genetik olarak kopyalanması, bu canlıların bölümlerinin diğer organizmalara aktarılması ve türlerin bilinen üreme biçimlerinden çok daha hızlı ve keskin şekillerde değiştirilmesi mümkün olmuştur” (Callenbach, 2011: 26). Bu noktadan sonra, tıpkı bir hammaddenin metaya dönüştürülebilmesi gibi, canlılığın materyalleri de meta zincirinin birer girdisi haline gelmeye başlamıştır. Enformasyon teknolojileri ve biyoteknoloji, canlı materyalin birer metaya dönüştürülmesinin önünü açmıştır. “Biyoteknolojide çeşitli teknikler kullanılmakla birlikte bunların ortak özelliği; bütün yaşayan organizmaların genetik materyali olan DNA’nın izole edilmesi, değiştirilmesi ve istenilen bir fonksiyonu yerine getirmesi için başka organizmalara dönüştürülmesidir” (Falcıoğlu, 2005: 18).

Biyoteknolojik gelişmeler ise varlığını büyük oranda enformasyon alanındaki gelişmelere borçludur. Gen bilgisinin işlenmesi için gerekli hız ve kapasite ancak enformasyon teknolojisinin biyoteknoloji için girdi olarak kullanılması ile mümkün olabilmıştır. Bugün “insan genlerinin ya da insan DNA’sının bazı kısımlarının tanımlanması gibi biyolojik araştırmalarda elde edilen belirleyici gelişmeler, ancak büyük bir bilgisayar gücü sayesinde sağlanabiliyor” (Castells, 2008: 92). Teknoloji ve yeni birikim alanları arasındaki

ilişkinin analizinden hareketle söylenebilir ki; enformasyon devrimi ve biyoteknoloji daha önce var olmayan bir birikim alanını ortaya çıkartmıştır. “Genler, bakteriler, virüsler ve diğer organizmaların mevcut sonsuz biyolojik bilgisini saklayarak, biyoteknoloji, sermayenin fosil yakıtlara ve ana materyallere dayanan pahalı ve tükenbilir kaynaklara bağımlılığını aşmasına olanak sağlar” (Heller, 2002: 113). Bu yeni kaynaklar ise nitelik açısından ise diğerlerinden farklılık gösterir. Fosil yakıtlar ve materyaller niteliği itibariyle yaşamın ve doğanın yeniden üretilmesi için hayati kaynaklar değildir. Fakat genetik materyaller yaşamın temel bileşenleridir ve bunlar üzerinde yaşanacak değişimler, yaşamın ve doğanın üzerinde doğrudan etkilere sahiptir. Örneğin; petrol, bor, krom vs. yaşam için hayati kaynaklar değilken, DNA, bakteriler, genler yaşamın temel bileşenlerindedir. Ayrıca fosil ve diğer materyal kaynaklara ulaşım coğrafi sınırlılıklar içerirken, genetik kaynaklara ulaşmak için doğal bir sınır söz konusu değildir. Canlılığın ortak değeri olan genetik bilgi, doğası itibariyle (ihtiyaç duyulan gene sahip canlıya ulaşıldığı takdirde) sınırsız erişime sahiptir. Dolayısıyla genetik hammadde ulusal sınırlar içerisinde değil, küresel niteliğe sahiptir. Bu nedenle, sermaye birikim süreçlerine içkin hale getirilen genetik materyalin, diğer kaynaklardan farklılaşan niteliklerini vurgulamak adına, *organik meta* şeklinde bir kavramsallaştırma kullanılabilir.

Organik metaların bir birikim nesnesine dönüşebilmesi, ulusal sınırlar içine hapsedilemez oluşu (mekânsal sınırsızlık) ve işlenmemiş bir kaynak olarak genetik materyalin sınırsızlığı (nicel sınırsızlık) bakımından ancak özel mülk edinilebilir bir hale getirilmesi ile mümkün olur. Bu bakımdan, genetik materyaller üzerinde uygulanan FMH ile (genetik materyaller kullanılarak üretilen ürünler ve bunların bilgisi üzerindeki tekel) bir mülk edinme rejimini mümkün kılmaktadır. Bir sonraki bölümde, bu mülk edinme biçimi, organik bir meta haline getirilmiş GDO’lu tohumlar örneği ve fikri mülkiyet hukuku üzerinden yaratılan el koyma süreçleri üzerinden ele alınacaktır.

Organik Bir Meta Olarak Tohum Üzerinde Mülksüzleştirme ve Mücadeleler

Canlı organizmaların, yeni birikim alanı olarak kullanılması süreci ile neoliberal ekonomik/politik süreçler iç içe geçmiştir⁸. Bu yüzden “biyoteknoloji endüstrisi, zamanımızın dominant politik felsefesi olarak neoliberalizmin yükselişinden ayrı”(Cooper, 2008: 19) düşünülmemektedir. Biyoteknolojik gelişmelerin sağladığı imkân ve bir mülksüzleştirme aracı olarak fikri mülkiyet hukuku, neoliberal bir politika olarak tohumun özelleştirilmesinin önünü açmıştır. Tohum üzerindeki bilginin özelleştirilmesi ise, neoliberal bakış açısına uygun olarak devletin bu alanı hızla terk etmesi ve özel şirketlerin hâkimiyeti altına bırakması ile mümkün olmuştur.

“Günümüz gıda zincirinin ilk halkasını oluşturan tohum üzerindeki tekel egemenliğini şu üç süreç güçlendirmektedir: ekonomik temerküz, patentler ve fikri mülkiyet hakları, gen mühendisliği” (Shiva, 2006: 98). Bu konuda, dönüşümün takip edilebileceği bir örnek olarak, ABD’nin tohum ile ilgili koruma yasalarındaki değişimler ele alınabilir ve tohum üzerindeki mülksüzleştirmenin aracı olarak hukuki dönüşümlere göz atılabilir.

1930 yılında, ABD’de bitki üzerinde patent uygulanabilmesini öngören “the Plant Patent Act (PPA)” yürürlüğe koyulmuştu. Bu anlaşma ile sadece laboratuvar ortamında üretilmiş bitkiler üzerinde koruma sağlanmıştı. Bitkinden elde edilen tohum ve yumru ile yeniden üretimi kapsamamıştır. Ayrıca, patent sahibi, patent hakkını sadece 17 yıllığına bulundurabilmekteydi (Brown, 1989: 69-70). 1970 yılında ise “the Plant Variety Protection Act (PVPA)” yürürlüğe girmesiyle birlikte, canlılar üzerindeki patent hakları genişletilmiştir. Fakat hala ürünler üzerinde araştırma yapma serbestliği ve tohumu satın alanın dilediği gibi kullanma özgürlüğü korunmaya devam etmiştir (Brown, 1989: 73). Bu yasadaki yaklaşık 10 yıl sonra ise, Amerikan Yüksek Mahkemesi, “Diamond v. Chakrabarty” davasında yaşayan şeyler üzerinde patent

⁸1971 yılında 11 iken, 2000 yılında 4463 ve 2011 yılında 4389 adet DNA patentlenmiştir. Kaynak için bkz. <https://dnapatents.georgetown.edu/resources/DPDStatistics2011.pdf> (Erişim Tarihi: 13.05.2016)

uygulanabileceğine, “J.E.M. AgSupply, Inc. V. Pioneer Hi-Bred International, Inc.” davasında ise genetiği değiştirilmiş materyallerin patentlenebilir materyaller olduğuna dair karar vermiştir (Ma, 2012: 698). Bu kararlardan sonra, canlılar üzerinde patent uygulanabileceğine dair yasal mevzuatlar hızla çıkartıldı. Bu bağlamda ABD’de "1980’de ilk kez mikroorganizmaların, 1985’te bitkilerin, 1987’de memelilerin ve 1988’de insan derisinin patentinin alınabileceğine ilişkin yasalar çıkartıldı" (Köymen, 2008: 82). Buradan hareketle, biyoteknolojik gelişmelerin, genetik materyalin birikim süreçlerine dâhil edilebilmesinin koşullarını üretirken, bu sürecin hukuki zemininin de mevcut imkânlarla göre oluşturulduğu söylenebilir.

“Şimdiye kadar kamuya ait olan malların şirketleştirilmesi, metalaştırılması ve özelleştirilmesi, neoliberal projenin dikkat çeken özelliklerinden oldu” (Harvey, 2012b: 80). Patent yasalarıyla birlikte, hem insanlığın ortak değeri olan canlı materyaller özelleştirilebilir hale geldi, hem de bu materyallerin bilgisine el koyulması neticesinde bilimsel açıdan tekeller yaratılmaya başlandı. “Tarihsel olarak bilginin üretimi piyasanın dışında, lonca, üniversiteler, dini kurumlar ya da devlet kurumları gibi yerlerde gerçekleşmiş; himaye, itibar, ödüller ya da ekonomik performans yerine mevki ya da statüye bağlı gelir üzerinden mükâfatlandırılmıştır” (Jessop, 2009: 173). Bu sayede bilimsel bilgi, birikerek ilerlemekte ve yenilik üretmektedir. Ancak meta haline getirilmiş bilgi ve onun üzerindeki patent uygulamaları, bilimsel bilginin bu yapısını değiştirdiği gibi⁹ bilimsel çalışmaları fonlayan özel şirketler tarafından, “bilimsel bilgi ya da buluş, lisans gibi fikri mülkiyet hakları ile meta olarak muhafaza edilmektedir” (Irzık, 2009: 189).

Tohum Üzerine Mücadeleler

Günümüzde kapitalizmin doğa üzerindeki yıkıcı etkileri daha derinleşmiş ve katlamalı hale gelmiştir¹⁰. Sermaye “öncelikle hayatımızın giderek daha fazla alanını (hatta canlı türlerini bile) metalaştırıyor,

⁹“Kamusal olmayan araştırma-geliştirme çalışmalarının büyük bölümü çokuluslu şirketlerin elindedir, onlar da bu bilgiyi rekabet, piyasalara sızma ve hükümet desteği için kilit bir varlık olarak kullanırlar” (Castells, 2008: 158-159).

¹⁰İstatistiksel veriler için bkz. <http://www.oecd.org/statistics/climate-change-consequences-of-inaction.htm> (Erişim Tarihi: 15.05.2016)

özelleştiriyor ve sermayenin çevrimlerine dâhil ediyor. Genetik enformasyon bile artık özel mülkiyet konusu olabilmektedir” (Harvey, 2015: 258).

Yeni tohum teknolojileri ve GDO’lu tohumlar, mülk haline getirilmiş genetik enformasyon için örnek teşkil etmektedir. Bu yeni teknoloji ve patent hakkı çerçevesinde, bu ürünlerin kullanıma yönelik sınırlamalar, tarım faaliyetlerinin klasik biçimlerinin (tohum saklama yöntemi gibi), bu biçimler üzerinde yüzyıllar boyunca geliştirilmiş tarımsal bilginin ve çiftçilerin yaşam tarzlarının (hem kendi aralarındaki ilişkiler hem de pazar ile ilişkileri bakımından) dönüşümüne neden olmaktadır. Söz konusu dönüşümler, bu çalışmada küresel bir genetik şirketi olan Monsanto ve yerel üretim yapan çiftçiler arasındaki patent davaları üzerinden değerlendirilmektedir.

Küresel biyoteknoloji şirketleri ve yerel çiftçiler arasındaki mücadeleler, günümüzde, daha görünür hale gelmiştir. Bu şirketlerin en büyüklerinden biri olan Monsanto Şirketi, Dünya’nın farklı yerlerinde birçok çiftçiye ihlal davası açmaktadır¹¹. “Monsanto’nun ihlal davalarının çoğu, çiftçilerin tohum teknolojilerini nasıl kullanacağı üzerindeki kısıtlamalardan, özellikle çiftçilerin tohumu yıldan yıla saklayıp yeniden ekme tekniği üzerindeki Monsanto’nun yasağından kaynaklanmaktadır” (Ma, 2012: 700). Şirket, Roundup Ready adı altında ürettiği dayanıklı soya tohumlarının, birer üretilmiş ürün olduğunu dolayısıyla çiftçilerin, binlerce yıldır devam eden, bir sonraki yıl için tohum saklama eyleminin bir kopyalama eylemi olduğunu iddia etmektedir. Yine şirkete göre, tohum saklamak bir patent ihlali ve uluslararası/yerel düzeylerde inşa edilmiş fikri mülkiyet hukukuna aykırıdır. Bu bağlamda, Monsanto Şirketi 2008 yılında tohumların patentlenmesi üzerine bir bildiri yayınlamıştır. Şirkete göre;

¹¹Monsanto şirketinin 2007 yılına kadar 372 çiftçiye ve 49 küçük tarım işletmesine dava açmışken, bu sayı 2012 yılında 410 çiftçi ve 56 küçük tarım işletmesine yükselmiştir. 2012 yılına gelindiğinde, şirket patent davalarından yaklaşık 23,5 milyon dolar kazanmıştır. (2007 ve 2012 ilgili veriler için bkz. http://www.centerforfoodsafety.org/files/monsanto_november_2007_update.pdf http://www.centerforfoodsafety.org/files/monsanto-v-us-farmer-2012-update-final_98931.pdf) (Erişim Tarihi: 15.05.2016)

Yüzyıllardır, binyıllardır çiftçiler bir sezondan diğerine tohum saklamaktadırlar. Fakat geçmişte tohum saklayan çiftçiler, Monsanto'nun modern tarım için ürettiği özellikleri geliştirilmiş tohumları değil doğal olarak ortaya çıkan tohumları saklamaktaydılar. Zararlı bitkilere ve kuraklık gibi diğer tehlikelere dayanıklı tohumlar normalde doğa içerisinde ortaya çıkmazlar. Dolayısıyla bunlar insan yapımıdır (Freeman, 2008).

Bowman'ın avukatının mahkemedeki tezi ise bir ürün (cep telefonu gibi) satın alındığında, ürünün tamamen onu satın alana ait olacağı ve onu nasıl kullanacağı bireyin inisiyatifinde olduğu için bir patent ihlalinin söz konusu olmadığıdır. Şirketin buna karşılık cevabı ise, ürünü kopyalamanın bir kullanma hakkı olarak tanımlanmayacağı, dolayısıyla ortada bir patent ihlalinin söz konusu olduğu yönündeydi (Charles, 2013).

Tartışma her ne kadar hukuki bir sorun gibi görünüyorsa da, temelinin kapitalist birikim süreçlerinin yöneldiği ürünlerdeki değişimden kaynaklandığı belirtilebilir. Üretilmiş bir ürün olarak organik olmayan metaller üzerinde fikri mülkiyet hakkını tanımlamak kolaydır. Fakat organik metallerde bu durum farklıdır. Çünkü genetik yeniden üretim yaşamın kaynağıdır, hayatın zorunlu faaliyetidir. Bu yeniden üretimin yaşamsal bir aktivite mi yoksa bir kopyalama işlemi mi olduğu konusu ise tartışmanın esasını oluşturmaktadır. Fikri mülkiyetin sınırlarına girmesi demek, tohumun bir meta olarak tanımlanmış olması demektir. Zaten şirketin baş danışmanı David Snively, Bowman'ı “ödeme yapmadan şirketin teknolojisini kullanmak istemekle” (Charles, 2013) suçlamıştır. Tohum, bir kalem, cep telefonu, bardak gibi üretilmiş bir meta olarak tanımlanmaktadır. Geline aşamada ise sorun, ürünü ortaya çıkartan bilginin mülkiyeti meselesidir. Fikri mülkiyet hakları, ürünün mülkiyetini değil, tüketicinin karşılığı ödeyerek satın aldığı ürünün nasıl kullanacağı ve kullanmayacağı üzerindeki hâkimiyeti anlamına gelmektedir. “Monsanto tohumlarını satın alan çiftçiler, tohumları sonraki yılın sezonuna tekrar ekmemeye söz vererek bir kerelik kullanım anlaşmasını imzalamak zorunda bırakılmışlardır” (Heller, 2002: 114). Monsanto Şirketi ile yapılan anlaşmada, tohumların sadece bir sezon için satıldığı, başka bir kişi ya kuruma tarım faaliyeti için

satılamayacağı, yeniden ekim yapmak amacıyla mahsulden elde edilen tohumların saklanamayacağı ve tohumların yeni genetik araştırmalar için kullanılamayacağı şartları yer almaktadır (Monsanto Company and Monsanto Technology LLC v. Vernon Hugh Bowman, 2011).

Sorun organik metaların doğasıyla ilgilidir. Gen ve DNA'lar kendilerini yeniden üretebilir ürünler olması nedeniyle yeniden üretiminin önüne geçmek oldukça zordur. Bir kez tohum satın aldığımızda ondan elde edeceğimiz tohumlarla defalarca üretim yapılabilir. Bunun anlamı ise çiftçinin tohum firmasının sürekli müşterisi haline gelmeyeceği, kendi üretim zincirini sağlayabileceği ve tohumun, özü itibarıyla kapitalizme içkin hale gelmeyeceğidir. Bu nedenle, çiftçilerin tohumlarından mülksüzleştirilmeleri için, tıpkı İngiltere'de 18. ve 19. yüzyıllarda topraklarından koparılan çiftçilerin işçileşerek kapitalist üretime içkin hale getirildiği gibi, günümüzde de amaçlanan çiftçilerin üretim faaliyetinin özünden kopartılması ve üretim girdileri için şirketlere bağımlı hale getirilmesidir. Başka bir deyişle, çiftçiler mülksüzleştirilmeli ve üretimlerinin önemli bir girdisi olan tohum, özel firmaların kontrolüne bırakılmalıdır. Bu durumda, insanlık tarihinin ortak faaliyeti olan tarım teknikleri kısıtlanmakta ve hatta gerektiğinde kısır tohumlar üretilerek ki “genetik mühendisliğinin yarattığı yapay türleri doğal türlerin yerine geçirmektir” (Gorz, 2011: 86), ve bu sayede çiftçilerin tohum piyasasına ve şirketlerine bağımlı olması sağlanmaktadır. Dava 2013 yılının Mayıs ayında sonuçlanır. “Mahkeme oy birliğiyle çiftçi Vernon Bowman’ın, Monsanto’nun yabancı otlaklara dayanıklı soya fasulyesi tohumlarını tüketmek ya da siloya satmak yerine tekrar tarlaya ekerek arka arkaya birkaç jenerasyon yetiştirdiği ve dolayısıyla patent ihlali yaptığına karar verir” (Bravin, 2013) yaklaşık 85 bin dolar para cezasına çarptırılır¹².

¹²Yine Monsanto’nun açtığı başka bir dava, tohumun mülksüzleştirilmesine ilişkin konunun bir diğer boyutunu ortaya çıkarmıştır. Doğa yalıtılmış birimler olarak değil, bir bütün olarak işler. Bir çiftçinin kendi tarlasında yaptığı bir işlem, çevresindeki tarım arazilerini de etkiler. Nitekim “Schmeiser, GDO’lu (genetiği değiştirilmiş organizma) tohumların polen yoluyla tarlasına taşındığını ve kendi tarlasının zarar gördüğünü belirtir” (Eberliköse, 2009).

Kar ve faydayı maksimize etme güdüsü, tarım sektörüne kendini hızla dayatmaktadır. Köymen'e göre "neoklasik iktisatçılar, tarıma teknik açıdan ve verimlilik merceğinden eğilmişlerdir. Onlara göre tarım ile sanayi ve diğer sektörler arasında fark yoktur; hepsi için firma mantığı geçerlidir" (2008: 41). Bu anlayışın hâkim olduğu tarım faaliyeti beraberinde kırsal yaşam formlarının dönüşümünü de getirmiştir, tarım alanlarında yaşayan insanların birbirleriyle olan dayanışma biçimlerini de (destek sunma, bilgi paylaşımında bulunma gibi) dönüşüme uğratmıştır. Bu dönüşüm, çiftçileri birbiri ile rekabet eden üreticiler haline getirdiği gibi, tohum patentlerinin birer takipçisi haline de dönüştürmüştür. Bu durumu, çiftçilerin, Monsanto'nun kurduğu ihbar hattına yaptıkları şikâyetlerden de anlamak mümkündür:

"Komşularının tohum sakladığından şüphelenen çiftçiler ya da üreticilerinden bir şeyler duyduğunu söyleyen tüccarlar bunları rapor etmek zorunda olduklarını hissetmektedirler. Lockhart'a¹³ göre, merkez bir günde ortalama iki çağrı almakta fakat bu rakam mevsim ve sezona göre değişmektedir" (Freeman, 2008).

Bu örnek olayları önemli bir değişimin göstergesi olarak değerlendirmek mümkündür. Tohum üzerinde patent uygulanmalarının çiftçilerin bir kısmı için normalleşmesi, tarımın rekabet ve piyasa mantığıyla bütünleşmesinin sinyallerini vermektedir. Elbette çiftçilerin, piyasa için üretim yapmaları ve piyasa ilişkilerinin içerisine girmeleri yeni bir süreç değildir. Burada farklı olarak ortaya çıkan durum, tarımın piyasalaşmasında bir derinleşme ve kırsalda yaşayanların hayatlarında dönüşümün emareleridir. Dolayısıyla, makineleşme ile çiftçilerin üretim araçları için piyasaya bağımlılığın, artık tohum için dahi piyasaya bağımlılığa kadar genişlediğini söylemek mümkündür. Ürünleri üretmek ve satmak için rekabet, üretim araçlarına kadar genişlemiştir. A. Giddens'in belirttiği gibi tarımsal alanlarda yaşayan topluluklar

¹³Monsanto'nun yönetici koordinatörü

için, işbirliği ve ortaklık ile tanımlanan mekanik dayanışmanın (2012: 48) yerini, rekabetçiliğe dayanan kırsal alanlarda yeni sosyalliklerin belirginleşmeye başladığı belirtilebilir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Tohumun özelleştirilmesinin pek çok boyutu ve sonucu vardır. Küreselleşen dünyada hızla yayılan Wal-Mart, Carrefour, Royal Ahold, Tesco gibi süpermarketler, standart ürün talebi beraberinde tek tip üretim ve tüketim kalıplarını dayatmaktadır¹⁴. Pek çok ürünün, normal şartlarda yetişmesinin mümkün olmadığı uzak bölgelerde tüketime açılması (gıda tüketimindeki farklılaşma, çeşitlenme) ürünlerin uzun süre bozulmayan, dayanıklı ve düzgün görünümlü (standartlaştırılmış) hale getirilmesini zorunlu hale getirmektedir. Bunu gerçekleştirebilmek için (standart ürün üretebilmek için) üretim girdilerinin standart hale getirilmesi gerekmektedir. Tarımın küreselleşmesi ile birlikte küresel talebe duyarlı hale getirilen üreticiler, tek tip ürün yetiştirmeye, bunun için de belli tohumları, kimyevi girdileri kullanmaya zorlanmaktadır¹⁵. Tek tip üretim ve tüketim kalıpları yerel tüketim alışkanlıklarını aşındırarak gıda güvenliğini tehdit etmekte, biyo-çeşitliliği daraltmakta ve hatta gıda üzerinden beden üzerinde hâkimiyet kuran biyo-iktidar süreçlerini dayatmaktadır. Bu süreçleri daha doğru ve kapsamlı bir şekilde kavrayabilmek için, tohum patentleri ve gıda tahakkümüne ilişkin tüm boyutların ele alındığı ayrıntılı çalışmalara ihtiyaç vardır.

Bu konu Türkiye açısından ele alındığında tarım girdilerinin fiyatlarında ve hem de bunların temini noktasında uluslararası piyasaya bağımlılığın arttığı¹⁶ görülmektedir. Metin Özügürlü'nün “sermaye

¹⁴Gıda ürünlerinde standartlaşmanın nedenleri, küresel şirketlerle ilişkisi ve toplumsal sonuçları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Hatanaka & vd. (2006). Differentiated Standardization, Standardized Differentiation: The Complexity Of The Global Agrifood System. T. Marsden, & J. Murdoch içinde, *Between The Local And The Global: Confronting Complexity In The Contemporary Agri-Food Sector* (s. 39-69). San Diego: Elsevier Ltd.

¹⁵Üreticilerin küresel talebe yönelik üretim yapmaya zorlayan süreçler ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Von Braun, J., & Diaz-Bonilla, E. (2008). Globalization Of Agriculture And Food: Causes, Consequences, And Policy Implications. J. v. Braun, E. Diaz-Bonilla, & vd. içinde, *Globalization Food And Agriculture And The Poor* (s. 1-47). New Delhi: Oxford University Press.

¹⁶Ayrıntılı bilgi için bkz. Keyder, Ç., & Yenal, Z. (2013). *Bildiğimiz Tarımın Sonu: Küresel İktidar ve Köylüler*. İstanbul: İletişim Yayınları

kapanı” olarak kavramsallaştırdığı bu süreçte, köylülerin¹⁷ (özellikle küçük çapta üretim yapan köylüler) “kendi varlığını ancak sermayeye tabiiyetini derinleştirerek sürdürebilmektedir” (2010: 5). Türkiye’de devlet sertifikalı tohum kullananlara sübvansiyon sağlayarak teşvik etmektedir. Tohumculuk kanunu ile çiftçilerin ürettiği tohumları satması yasaklanmış, kamu kurumları tohum sektöründen çekilmiş ve özel şirketler bu boşluğu doldurulmuş ve en önemlisi tohum şirketleri ile çiftçiler arasındaki anlaşmazlıkların çözümü, şirketlerce oluşturulan Tohumcular Birliğine bırakılmıştır¹⁸. Bu durum uzun dönemde küresel şirketlere olan bağımlılığın artmasına neden olmaktadır¹⁹. Bununla birlikte, çiftçilerin Tohum Takas Ağı²⁰ gibi sosyal medya ağları üzerinden iletişime geçerek, tohum takası gerçekleştirmek şeklinde alternatif oluşumlara yöneldiği görülmektedir. Ancak çiftçilerin, devasa şirketlerin müdahaleleri karşısında ayakta kalabilmesi için, devletin alacağı pozisyon en kritik mesele olarak belirginleşmektedir. Zira devletin tohum, sübvansiyonlar, piyasa fiyatları, tarım kredileri gibi tarım sektörünün makro konularda, çiftçilerin lehine önlem alıcı (koruyucu ve düzenlemeci) müdahaleler mi yapacağı yoksa “çiftçilerin durumuna gözlerini kapatıp, liberalleşme misyonunu sürdürerek” (Aydın, 2005: 138) sermaye lehine piyasadan çekilmeye devam mı edeceği şeklindeki konumu üreticilerin geleceğini belirleyecektir.

Tarımın küreselleşmesi ve neoliberal mülksüzleştirme süreçlerinin sonucunda kırsal alanda borçluluk, yoksulluk ve işsizlik²¹ dünya çapında artış göstermektedir. Geline nokta kırdaki bu koşullar itici bir güç haline gelmekte, “tarıma hâkim olan küçük köylülüğün geçim imkânlarını sistematik olarak daraltmakta” (Birelma, 2014: 52) ve köyden kentlere doğru göçleri hızlandırmaktadır²². Tarımsal alanların giderek

¹⁷ Köylülük üzerine ayrıntılı bir antropolojik çalışma için bkz. Wolf, E. R. (1996), *Peasants*. New Jersey: Prentice-Hall INC

¹⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Aysu, A. (2009). Piyasa ve Küçük Köylülük. *Mülkiye Dergisi* (262), 223-237.

¹⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. BSB. (2012). *IMF Gözetiminde On Uzun Yıl*. İstanbul: Yordam Kitap.

²⁰ <http://www.tohumtakas.org/>ErişimTarihi. 20.10.2016

²¹ Kırsal bölgelerde artan borçluluk, yoksulluk ve işsizlik pek çok değişkeni içeren kapsamlı bir konudur. Tüm bu problemler ile neoliberal yerel/küresel politikaların ilişkisinin teorik ve Türkiye üzerindeki saha çalışmaları üzerinden analizi için bkz. Öztürk, Ş. (2014). *Yeni Köy Sosyolojisi Tartışmaları: Küreselden Yerele Tarım Politikaları*, İstanbul: Doğu Kitabevi

²² Ayrıntılı bilgi için bkz. ÖZKAYA, T. (1996). *Türkiye Tarımında Küçük Üreticiler, Topraksızlar Sorunu ve İzmir İlinde Küçük ve Orta Büyüklükteki Tarım İşletmeleri Üzerine Bir Araştırma*. İzmir: Ziraat Mühendisleri Odası İzmir Şubesi Yayınları. Ayrıca DB verilerine göre Dünya genelinde kırsal alanda yaşayan insan nüfusu 1980 yılında toplam nüfusun %60,72’sini oluştururken

piyasalaşmaları ve değişen dayanışma ağları ve ilişki biçimleri, söz konusu bölgelerdeki kırsal ilişki formlarının yeniden ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Tarımsal yapıların ve oralarda değişen dayanışma ve sosyal ilişkilerin detaylı bir şekilde analiz edilmesi, yeni durumların yaratabileceği olası sosyal travmaları önlemek adına yararlı olabilir. Tıpkı, 17. ve 18. yüzyıllarda mülksüzleştirilen ve piyasa terk edilen kitlelerin yaşadığı gibi, beklenmedik sosyal dönüşümler tarım alanlarında devasa sorunlara neden olabilir. Hindistan'daki çiftçi intiharlarındaki yüksek rakam göz önüne alındığında, bu ihtimaller sadece bir varsayım olarak görünmemektedir. Birçok başka ülkede hızla piyasalaştırılan tarım ve kırsalda yaşayan insanların hayatları, tıpkı Hindistan'da olduğu gibi, yeni yapısal problemlere gebe dir.

Tüm bu problemlerin öngörülebilmesi ve analiz edilebilmesi için kırsal yapıların ve ilişkilerin tekrar ele alınması gerekmektedir. Kırsala atfedilen geleneksel dayanışma örüntülerinin (yardımlaşma, ortaklık, işbirliği gibi), piyasalaşma ile birlikte hızla çözülmeye başlamasının yarattığı ve yaratması muhtemel olan sonuçlar üzerinde çalışmak, kırdaki yeni yapıları anlamak noktasında önemlidir. Neoliberal dönemde, devletin piyasadan elini çekmesi ve fiyat desteği gibi tarımsal teşviklerin kaldırılması ile çiftçiler serbest piyasa içerisinde kendi başlarına bırakılmıştır. Borç, yoksulluk, üretim araçlarının terki ve göç²³, köylülüğün tasfiyesi sürecini tekrar²⁴ görünür kılmaktadır. Küçük üreticinin piyasanın yıkıcılığı karşısında

2015 yılına gelindiğinde bu oran %46.14'e düşmüştür. Veriler için bkz. <http://data.worldbank.org/indicator/SP.RUR.TOTL.ZS?end=2015&start=1980&view=chart>, Erişim Tarihi: 14.12.2016

²³Tüm bu süreçler, dünyanın pek çok ülkesinde olduğu gibi Türkiye kırsalında da görünür hale gelmektedir. Küreselleşen tarım piyasasında, üreticilerin gelirleri düşerken üretim girdilerinin fiyatlarındaki hızlı artış, üreticinin kendi kendini çevirebilmesini imkânsız hale getirmiştir. Örneğin tarımın en temel girdilerinden olan gübre fiyatları 2000li yılların başından itibaren büyük oranda artmıştır. En yaygın kullanılan gübre türlerinden olan ÜRE'nin fiyatı "son 13 yılda, tonu 237 TL'den 1043 TL'ye yükselerek, %400'den fazla artış göstermiştir. Mazot fiyatları ise litre fiyatı 1,09 TL'den 4,36 TL'ye" yükselmiştir (<http://www.tarim.gov.tr/Konular/Bitkisel-Uretim/Bitki-Besleme-ve-Tarimsal-Teknolojiler/Bitki-Besleme-Istatistikleri>, Erişim Tarihi: 22.02.2017).

Eskiden mülkiyetine sahip oldukları tohumun artık dışarıdan almak durumunda kalmaları var olan maliyetleri daha da arttırmaktadır. Bunun karşın üreticilerin gelirlerindeki durağanlık ve hatta azalma, tarımın devam ettirilemez bir noktaya karşı sürüklenmektedir. Bunun en belirgin sonucu ise üreticilerin borçlanmasıdır. "Son üç yılda, kırsalda yaşayanların bankalara olan borcu %100'e yakın oranda artmıştır" (<https://www.riskmerkezi.org/tr/istatistikler/23>, Erişim Tarihi: 22.02.2017). Borç artık tarım yapabilmeyen ayrılmaz bir parçası olmuştur. Borç çıkmazı içerisinde kalan çiftçiler ise köyleri terk etmekte, alternatif gelir kaynaklarına yönelmekte ve özellikle narenciyecilerde görüldüğü üzere tarlalarını kurumaya bırakarak üretim araçlarını terk etmeye zorlanmaktadır.

²⁴"Tarımda yapısal dönüşüm bakımından en dikkat çeken, devlet-küçük köylü ilişkisi kalıbındaki kırılmadır" (Özğürlü, 2010: 6). Bahattin Akşit, 1967 yılında Antalya'nın Gündoğdu ve Ilıca köylerinde yaptığı araştırmada, kapitalistleşme süreçleri ile

tutunamayışı, onları göç etmeye ya da büyük toprak sahiplerinin bahçelerinde işçi olarak çalışmaya zorlamaktadır. Bu da beraberinde, köylülerin işçileşme süreçlerini görünür kılmaktadır. Kırsaldaki bu gelişmeler, kırsal alanda yeni hiyerarşik yapıların varlığına işaret etmektedir. Ayrıca, tohumun teknoloji temelli bir ürün haline gelmesinin yanı sıra, “verimlilik hesabına” dayalı olarak giderek çeşitlenen gübre ve zirai ilaçlar, tarımda teknikleşme sürecinin önünü açmıştır. Yukarıda analiz edildiği üzere, *tohum saklama yöntemi* gibi çiftçiliğin kadim teknik bilgileri ve üretim süreçlerine dair deneyim ve birikimleri işlevsiz hale gelmekte ve teknikleşen yeni tarım koşulları yeni bilgi edinme ağlarını (ziraatçiler, tarım firmaları vd.) üreticiler açısından zorunlu hale getirmektedir. Geline aşamada konuya ilişkin saha çalışmalarının yapılması, mevcut durumun analizi ve olası yıkıcı sonuçlarının yönetilebilir kılınması için elzem görünmektedir.

beraber köylülüğün hızla tasfiye olmaya başladığını ileri sürmüştür. Aynı köylerde 13 sene sonra tekrar gittiğinde ise bu tasfiyenin gerçekleşmediğini gözlemlemiştir. Akşit'e göre bu tasfiyenin önüne geçen etken devletin kırsalda gerçekleştirdiği altyapı hizmetleri(özellikle sulama sistemleri ile yeni tarım arazilerinin açılması), fiyat destek sistemleri, ucuz kredi imkânları ve makineleşmenin üreticiler arasında yaygınlaşması olarak göstermiştir (Akşit'ten aktaran Özensel (2014), s. 130). 1980 sonrası neoliberal dönemde, devlet müdahalesinin hızla geriye çekilmesi ve tarımın piyasa koşulları içerisine bırakılması, Akşit'in öngördüğü tasfiye sürecini tekrar muhtemel kılmaktadır.

SUMMARY

The main concern of this article is to problematize dispossession process of farmers from their means of production and examining relationship between new neoliberal, global order and dispossession tools. For this purpose, global law regime of intellectual property rights are described as a way of dispossession and the effect of this regime on seed was focused on.

Biotechnological developments make it possible to make changes on viability. Global corporations define seed as a produced commodity, especially when it is possible to produce GMO seeds. Moving from here, these companies see the tradition of storing seeds for thousands of years as a patent infringement and open patent cases against farmers. According to companies, storing seed to plant for next season is a type of copying their technology and a theft. In this context, powerful seed companies, like Monsanto, sue farmers and farmers are convicted of thousands of dollars as compensation. In this way, farmers are forced to buy seed from the market and this means losing the ownership of one more production tool for them.

Also, some indicators (such as farmers begin to notify their neighbors on the grounds that they hide seeds) have shown us that marketization of agriculture are changing social relation in rural areas. As the penetration of the market increases in the countrysides, these people are becoming more competitive and the forms of solidarity change.

The main aim of this work, which is based on a limited number of literature researches, claims that the potential of similar processes may emerge in Turkey by following the transformations happening elsewhere in the world. Lots of studies have shown that the market of agriculture (agricultural support policies, seed policies etc.) in Turkey is accelerating. With the privatization of seeds, problems such as food domination, bio-power processes, food safety are also likely to occur in Turkey. As a result of the work, it is stated that all these possibilities should be foreseen and necessary field studies should be done in order to prevent possible problems.

KAYNAKÇA

- Akçay, Ü. ve Türkay, M. (2006). Neoliberalizm'den Kalkınmacı Yaklaşım; Devletin Sermaye Birikimi Sürecindeki Yeri Üzerine. B. Ülman ve İ. Akça (Der.). *İktisat, Siyaset, Devlet Üzerine Yazılar; Prof. Dr. Kemal Saybaşılı'ya Armağan* içinde (49-67). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Althusser, L. (2000). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. Y. Alp ve M. Özışık (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aron, R. (2010). *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*. K. Alemdar (Çev). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Aydın, Z. (2005). *The Political Economy of Turkey*. London: Pluto Press.
- Aysu, A. (2009). Piyasa ve Küçük Köylülük. *Mülkiye Dergisi* (262), 223-237.
- Birelma, A. (2014). *Emek ve Haysiyet Mücadelesi, Günümüz Türkiye'sinde Üç İşçi Hareketinin Etnografisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bravin, J. (2013). *ABD'li Çiftçi Monsanto'ya karşı verdiği Tohum Patenti Savaşını Kaybeti*. Erişim Tarihi: 14.05.2016, <http://www.wsj.com.tr/articles/SB10001424127887323716304578482672234858986>.
- Brown, B. (1989). *New Developments in Biotechnology: Patenting Life - Special Report*. U.S. Congress, Office of Technology Assessment 5. DC: U.S. Washington: Government Printing.
- Brown, K., V. (2009). Fikri Mülkiyet: Metalaşma ve Bundan Hoşnut Olmayanlar. A. Buğra ve K. Ağartan (Der.), *21. Yüzyılda Karl Polanyi'yi Okumak, Bir Siyasi Proje Olarak Piyasa Ekonomisi* içinde (s.211-235). Azer Kılıç (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- BSB. (2012). *IMF Gözetiminde On Uzun Yıl*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Callenbach, E. (2011). *Ekoloji*. Egemen Özkan (Çev.). İstanbul: Sinek Sekiz Yayınevi.
- Castells, M. (2008). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür - Cilt 1: Ağ Toplumunun Yükselişi*. Ebru Kılıç (Çev.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Charles, D. *Farmer's Fight With Monsanto Reaches The Supreme Court*. Erişim Tarihi: 03.02.2016, <http://www.npr.org/sections/thesalt/2013/02/18/171896311/farmers-fight-with-monsanto-reaches-the-supreme-court>.

-
- Cooper, M. E. (2008). *Life as Surplus: Biotechnology and Capitalism in the Neoliberal Era*. Seattle: University of Washington Press.
- Correa, C. M. (2005). Fikri Mülkiyet Hukuku; Gelişmekte Olan Ülkelerden Bir Perspektif, *FMR Dergisi*, 5 (2): 16-35.
- Curci, J. (2010). *The Protection of Biodiversity and Traditional Knowledge in International Law of Intellectual Property*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Eberliköse, M. (2009). *Mahşerin Dört Atlısı: Gıda Tekelleri, Tohum Bankaları, Patentleme*. Erişim Tarihi: 15.04.2016, <http://sendika9.org/2009/08/mahserin-dort-atlisi-gida-tekelleri-tohum-bankalari-patentleme-gdo-mustafa-eberlikose/03.03.2016>.
- Falcıoğlu, Ö. M. (2005). Biyoteknolojik Buluşların Avrupa Patent Sözleşmesi Sisteminde Patentlenmesi. *FMR Dergisi* (4): 15-37.
- Freeman, E. *Farmers Reporting Farmers*. Erişim Tarihi: 03.04.2016, <http://www.monsanto.com/newsviews/pages/farmers-reporting-farmers-part-2.aspx>.
- Freeman, E. *Why Does Monsanto Patent Seed? Part 1 Monsanto Company*. Erişim Tarihi: 03. 02. 2016, <http://www.monsanto.com/newsviews/pages/why-does-monsanto-patent-seeds.aspx>.
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*. Cemal Güzel (Çev.), İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Gorz, A. (2011). *Maddesiz: Bilgi, Değer ve Sermaye*. I. Ergüden (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Guardian. Thousands of farmer suicides prompt Indiato set up \$1.3bn cropinsurances scheme. Erişim Tarihi: 05.01.2016, <http://www.theguardian.com/world/2016/jan/14/india-thousands-of-farmer-suicides-prompt-1bn-crop-insurance-scheme>.
- Harvey D. (2004a). *Yeni Emperyalizm*. Çev. H. Güldü, İstanbul: Everest Yayınları.
- Harvey, D. (2004b). Yeni Emperyalizm: Mülksüzleştirme Yoluyla Birikim. *Praksis Dergisi* (11): 23 - 48.
- Harvey, D. (2012a). *Marx'ın Kapital'i İçin Kılavuz*. B. O. Doğan (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Harvey, D. (2012b). Yaratıcı Yıkım Olarak Neoliberalizm. E. Ç. Çığ (Çev.). *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi* (2): 67-88.

- Harvey, D. (2015). *On Yedi Çelişki ve Kapitalizmin Sonu*. E. Soğancılar (Çev). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Hatanaka vd. (2006). Differentiated Standardization, Standardized Differentiation: The Complexity of the Global Agrifood System. T. Marsden ve J. Murdoch (Der), *Between the Local and the Global: Confronting Complexity in the Contemporary Agri-Food Sector* içinde (s. 39-69). San Diego: Elsevier Ltd.
- Heller, C. (2002). McDonalds, MTV ve Monsanto: Bilgisel Sermaye Çağında Biyoteknoloji Direnişi. *Toplumsal Ekoloji Dergisi* (2): 108-119.
- Irzık, G. (2009). Neoliberal Dünyada Bilimin Ticarileşmesi. A. Buğra ve K. Ağartan (Der), A. Kılıç (Çev.). *21. Yüzyılda Karl Polanyi'yi Okumak: Bir Siyasi Proje Olarak Piyasa Ekonomisi* içinde (s.187-211). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Jessop, B. (2009) Hayali Bir Meta Olarak Bilgi: Polanyici Bir Yaklaşımın Katkıları ve Sınırları. A. Buğra ve K. Ağartan (der), A. Kılıç (Çev.). *21. Yüzyılda Karl Polanyi'yi Okumak: Bir Siyasi Proje Olarak Piyasa Ekonomisi* içinde (s. 163-187). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karlıdağ, S. (2010). Doğanın Patentlenmesi: TRIP Anlaşmasının Az Gelişmiş Ülkelerdeki Etkisi ve Devletin Rolü. *Amme İdaresi Dergisi* 43 (1): 123-144.
- Keyder, Ç. ve Yenal, Z. (2013). *Bildiğimiz Tarımın Sonu: Küresel İktidar ve Köylüler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Köymen, O. (2008). *Kapitalizm ve Köylülük: Ağalar, Üretenler, Patronlar*. İstanbul: Yordam Yayınları.
- Lazzarato, M. (2014). *Borçlandırılmış İnsanın İmali: Neoliberal Durum Üzerine Deneme*, M. Erşen (Çev.), İstanbul: Açılım Yayınları.
- Luxemburg, R. (1984). *Sermaye Birikiminin Tarihsel Koşulları*, N. Kalaycıoğlu (Çev.), İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Ma, M. (2012). Anticipating and Reducing the Unfairness of Monsanto's Inadvertent Infringement Lawsuits: A Proposal to Import Copyright Law's Notice-and-Takedown Regime into the Seed Patent Context. *California Law Review* (3): 691-720.

-
- MaCGregor, S. (2014). Refah Devleti ve Neoliberalizm. A. Saad-Filho ve D. Johnston (Der.), *Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki* içinde (s. 236-248). Ş. Başlı ve T. Öncel (Çev.), İstanbul: Yordam Yayınları.
- Marx, K. (2013). *Kapital (Cilt 1)*. M. Selik ve N. Stalıgan (Çev.) İstanbul: Yordam Yayınları.
- Monsanto Company and Monsanto Technology LLC v. Vernon Hugh Bowman, 07-CV-0283 (United State Court of Appeals For The Federal Curcit 09 21, 2011).
- Ongun, M. T. (1996). Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları (TRIPS) Anlaşması ve Gelişmekte Olan Ülkeler. *Ekonomik Yaklaşım Dergisi* (22): 61-76.
- Özensel, E. (2014), Köylerden Kırlara: Türkiye’de Kırın Dönüşümü. L.Sunar (Der), *Türkiye’de Toplumsal Değişim* içinde (s. 126-154). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Özkaya, T. (1996). *Türkiye Tarımında Küçük Üreticiler, Topraksızlar Sorunu ve İzmir İlinde Küçük ve Orta Büyüklükteki Tarım İşletmeleri Üzerine Bir Araştırma*. İzmir: Ziraat Mühendisleri Odası İzmir Şubesi Yayınları.
- Öztürk, Ş. (2014). *Yeni Köy Sosyolojisi Tartışmaları: Küreselden Yerele Tarım Politikaları*, İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Özügürlü, M. (2010). Türkiye Tarımı Üzerine Gözlemler. *Türk Tabipler Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi* (38): 4-6.
- Penpece, D. ve Güğerçin, U. (2014). Bir Ürün Olarak Patent ve Patent Pazarındaki Aracılar. *Finans Politik ve Ekonomi Yorumları Dergisi* (589): 21-37.
- Shiva, V. (2006). *Çalınmış Hasat Küresel Gıda Soygunu*. A. K. Saysel (Çev.), İstanbul: BGST Yayınları.
- Shiva, V. ve Jalees, K. (2006). *Farmers Suicides in India*. New Delhi: Research Foundation for Science, Technology and Ecology.
- Standing, G. (2015). *Prekarya: Yeni Tehlikeli Sınıf*. E. Bulut (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Understanding the WTO: The Agreements. Erişim Tarihi: 22.02.2016, https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/tif_e.htm.

Yüksel, M. (2001). Küreselleşme Sürecinde Fikri Mülkiyet Hakları. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* (2): 557-578.

Von Braun, J., ve Diaz-Bonilla, E. (2008). Globalization Of Agriculture And Food: Causes, Consequences, And Policy Implications. E. Diaz-Bonilla vd. (Der), *Globalization Food and Agriculture and the Poor* içinde (s. 1-47). New Delhi: Oxford University Press.

Wolf, E. R. (1996). *Peasants*. New Jersey: Prentice-Hall INC.

WTO. Erişim Tarihi: 02.22.2016, https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/agrm7_e.htm.